

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ. 26.133.067
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри германської філології
Факультету романо-германської філології
Русудан МАХАЧАШВІЛІ

В І Д Г У К

офіційного опонента **Приходька Анатолія Миколайовича**, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри іноземної філології та перекладу Національного університету «Запорізька політехніка», на дисертацію **Городілової Тетяни Миколаївни** *«Граматичні засоби вираження категорії заперечення в історії німецької мови: структура та функціонування»* [К.: КСУ ім. Бориса Грінченка, 2024, 2009. 231 с.], подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність дисертаційного дослідження. Для лінгвістичної спільноти не є секретом, що останнім часом кількість граматичних розвідок помітно зменшилася. Однією з причин цього є існування хибних стереотипів щодо вичерпаності граматикою свого ресурсу у вивченні її одиниць, засобів і категорій. Однак з такою точкою зору важко погодитися.

По-перше, граматика в її історичній ретроспективі залишає багато білих плям, які чекають на свого дослідника. По-друге, гуманітарна парадигма кінця ХІХ – поч. ХХІ ст. відкриває не лише нові горизонти в осягненні системи й структури мови, але й розкриває широкі можливості для переосмислення традиційних граматичних проблем – типології граматичних структур, механізмів граматичних змін у філо- та онтогенезі, границь чинності граматичних універсалій та категорій, а також номінативно-комунікативного устрою її одиниць, зокрема у триєдиній системі координат «функція – зміст – форма» у граматиці від адресанта-кодувальника і «форма – зміст – функція» у граматиці від адресата-декодувальника (за О. Єсперсеном).

Першочергові завдання граматиста полягають не тільки в аналізі окремих одиниць, але й у збагненні їхньої сутності, визначенні їхнього місця в системі мови, їхньої природи і закономірностей, що вимагає врахування всіх аспектів і взаємозв'язків, бо шлях від "видимих" явищ до "невидимої" сутності не є простим (В. Г. Гак). Будь-які труднощі в науковому осягненні того чи іншого явища зумовлюються об'єктивними факторами – недискретністю, асиметрією і багато-аспектністю знаку, а також дихотомією мови і мовлення.

Рецензована дисертація вигідно вирізняється своєю зверненістю відразу до двох галузей мовознавства – граматики та історії мови. Її авторка поставила собі за мету з'ясування основних параметрів моно- та полінегативних конструкцій у трьох періодах розвитку німецької мови, тобто упритул до їх остаточного становлення, що свідчить про беззаперечну **актуальність** цієї розвідки. Оскільки феномен негачії так чи інакше кореспондує зі співвідносними категоріями і поняттями логіки та філософії, важливість вивчення її семіотичної іпостасі не обмежується рамками суто лінгвістики, а зумовлюється й тим інтересом, який виказують до неї фахівці з інших гуманітарних наук.

Отож, вихідною точкою аналізу і, відповідно, центром наукової атракції в дисертації Т. М. Городілової стає проблема генези такого граматичного феномену як заперечення, предметна область якого пролягає в межах класичної системології, що постулює вивчення об'єктів наукової рефлексії у триєдності згадуваних вище феноменів (форма, зміст, функція). В екстраполяції на пропоновану авторкою систему аналізу вона набуває вигляду структури, семантики і прагматики, щоправда з неприхованим креном у структуру.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних). Дослідження категорії заперечення з позицій динамічної синхронії проводиться вперше, що й зумовлює **наукову новизну** роботи, яку забезпечує системний підхід до розв'язання поставлених завдань у межах теорії керування і зв'язування Н. Хомського. Цілком логічно, що при такому підході фокус дослідницької уваги зосереджено на комплексному аналізі номінативних і комунікативних властивостей заперечення, який уможливив:

- репрезентацію сингулярної та бінарної моделей заперечення як базових на різних етапах розвитку німецької мови;

- опис шляхів і способів кількісного варіювання цих моделей у німецькому заперечному реченні в діахронії;
- з'ясування когнітивних принципів структурно-інформаційного поділу німецьких заперечних речень у VIII – XVII ст.
- встановлення тієї закономірності, що порціонування інформації за участю заперечення здійснюється відповідно до когнітивно-дискурсивних умов комунікації.

3. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. З повним правом можна стверджувати, що **наукова цінність** дисертації Т. М. Городілової полягає в логіко-філософському тлумаченні заперечення як «ідеї відсутності референта» та, відповідно, в аналізі синтаксичних одиниць за участю запереченням у двоєдності їх докомунікативного та власне комунікативного начал. У першому випадку йдеться про реченнєву деривацію (за допомогою теорії керування та зв'язування, *Ікс-штрих* теорії), про моделювання заперечних речень та опис їх регулярних реалізацій. У другому випадку у фокус дослідницької уваги потрапляє інформаційна структура заперечних речень у межах поділу їх пропозиційного змісту («упаковочний компонент» за Я. Г. Тестелцем) на топик і коментар, фокус і фон. Цікавим тут видаються і спостереження авторки стосовно того, що розміщення заперечних маркерів разом із дієсловом в ініціальной позиції спричинено контекстом спілкування, а то й – жанровою специфікою тогочасного дискурсу.

Не менш плідним є й спостереження Т. М. Городілової а) про пряму кореляцію у порціонуванні інформації між граматичною (під)системою мови й інтенційними настановами мовця у заперечних реченнях того періоду, б) про віддзеркалення циклічного характеру формування моделі заперечення як наслідок процесів граматикизації і тиску системи; в) про встановлення заперечними реченнями з фінітним дієсловом в ініціальной позиції нового в інтеракції, що кожного разу викликається необхідністю введення до інтеракції нових, актуальних кластерів інформації.

Загалом наукова обґрунтованість результатів дослідження, положень, висновків і рекомендацій, сформульованих авторкою, не викликає сумніву, що засвідчує не лише високий рівень виконання поставлених наукових завдань, а й

належне оволодіння нею методологією та методикою наукової діяльності у галузі філології.

4. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертація Т.М. Городілової засвідчує високий рівень оволодіння здобувачкою матеріалом дослідження, науковими методами лінгвістики XXI ст. та уміння доцільно застосовувати методологічний інструментарій. Ключові положення та ідеї дисертації мають достатнє теоретичне підґрунтя. Науковий апарат дослідження є коректним, а визначена система методів щонайкраще сприяє реалізації мети й поставлених завдань. Здобувачка набула необхідних теоретичних знань, умінь, навичок, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей самостійного дослідника, необхідних для доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Дисертацію виконано відповідно до наукової теми Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток європейських мов і літератур у контексті міжкультурної комунікації», номер державної реєстрації 0116U006607; 07.2016 – 07.2021 рр., а також у межах наукової теми кафедри германської філології факультету романо-германської філології Університету Грінченка «Цифрова трансформаційна лінгвістика та міжкультурна комунікація у романо-германських мовах», номер державної реєстрації 0123U102796, 05.2023 – 05.2028 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від 29.10.2020 р.).

5. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. З усією впевненістю можна говорити про вагомий внесок авторки цієї дисертації у скарбницю історичного мовознавства в цілому та в теоретичну граматику зокрема, а також у типологію граматичних конструкцій, що, безперечно, становить серйозне теоретичне значення її дослідження. Ця дисертація є й певним внеском у сучасну парадигму лінгвістики, оскільки в ній окреслено шляхи поєднання історичної граматики з лінгвокогнітологією, лінгвопрагматикою та лінгводискурсологією.

Дисертація має й чимале прикладне значення, бо її матеріали можуть і мають користуватися попитом в академічному процесі, в наукових розвідках студентів і аспірантів. Вони можуть бути використаними в курсах “Вступ до германської

філології”, “Історія німецької мови”, “Теоретична граматики”, а також у спецкурсах для студентів-філологів різних освітніх рівнів.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Кількість і характер апробаційних праць автора дисертації відображають основні результати дослідження, його основний зміст висвітлено у сімнадцяти наукових публікаціях, із яких: п’ять (з них одна у співавторстві) у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, та дванадцяти публікаціях, у яких додатково відображено результати дослідження.

Дисертація має достатню апробацію на тринадцяти науково-практичних конференціях, із них одинадцять – міжнародних, двох – всеукраїнських.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Вже в першому наближенні до цієї дисертації впадають в очі її цілісність, завершеність і гармонійність. Цими ж ознаками окреслюється й логічна узгодженість усіх її елементів, передписаних жанром: формулювання теми – з об’єктом і предметом, об’єкта і предмета – з метою, мети – з завданнями, завдань – з розділами і підрозділами, а ті – з науковою новизною.

У повній відповідності до цієї систематики розгортається й логіка викладення матеріалу. Композиція роботи включає такі питання, як епістемологічно-методологічні узагальнення стану міждисциплінарної вивченості категорії негачії в її проекції на морфо-синтаксичну категорію заперечення (розділ 1), викладення методології та методики дослідження (розділ 2), номінативний потенціал заперечення в історії німецької мови VIII – XVII ст. (розділ 3) і його функційно-комунікативні особливості у VIII – XVII ст. (розд. 4).

Вважаю, що **достовірність** її основних положень і висновків забезпечується опрацюванням достатньої кількості фахової літератури (395 позицій), джерел ілюстративного матеріалу (49 позицій), застосуванням коректних методів аналізу, за допомогою яких оброблено значний обсяг емпіричного матеріалу (7603 + 149 одиниць і мовленнєвих фрагментів). Достовірність роботи підкріплюється також наочними графічними об’єктами (таблиці – 7, схеми – 16, рисунки – 2), а також додатками (8).

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Оформлення дисертації відповідає чинним стандартам, а фахові публікації, виконані з дотриманням принципів академічної доброчесності, повною мірою відображають основні положення. Академічного плагіату та фальсифікацій у тексті рецензованої дисертації не виявлено.

9. Дискусійні положення та зауваження. Поряд із зазначеними позитивними моментами робота має й кілька дискусійних моментів.

9.1. Як повелося останнім часом, перший розділ гласно чи не гласно має бути присвяченим двом феноменам: об'єкту і предмету дослідження. Віддаючи належне тому, що перший розділ виконано добротню й на совість, не можемо не вказати на той факт, що його присвячено лише об'єктові і що уваги йому приділено дещо забагато. А ось предмет дослідження і його методика, розміщені разом у 2-у розділі, представлені дещо скромніше. Це зауваження могло б і не виникнути, якби у предметній області (генеративна граматики) були б пояснені всі використовувані в дослідженні поняття (можливо, навіть у вигляді окремого додатку-глосарія). Приміром, феномен *Ікс-итрих*-теорія, що ним широко оперує авторка, залишився не розтлумаченим.

Загалом, обсяг теоретико-методологічної (90 сторінок) і дослідницької (65 сторінок) частин дисертації порушує негласне правило їх оптимального співвідношення за алгоритмом Золотого перетину (1,618 або $\approx \frac{1}{2} :: \frac{2}{3}$).

9.2. Повертаючись знову до предмета дослідження, який заявлено у двоєдності структури та функції заперечного речення (див. назву дисертації), звернемо увагу, що в ньому нам бракує третього складника – семантики, без якого важко собі уявити дослідження будь-яких реченнєвих побудов. Очевидно, це розуміє й сама авторка, коли формулює предмет дослідження як «структурно-семантичні та функційні характеристики заперечних речень» (с. 26). Виникає питання: так яким же чином вона розглядає структуру і семантику – окремо чи симбіозно? Чи, може, симбіозом може бути все – і структура, і семантика, і функція (пор. фразу: «структурно-функційна парадигма заперечення» – с. 175)?

9.3. Функційні властивості заперечного речення розглядаються в дисертації Т.М. Городілової у двоєдності порядку слів і фокусування інформації. Чомусь обрано саме ці два аспекти комунікативно-функційної організації речення, хоча

вони становлять лише частину цієї організації і не відбивають систему. Остання передбачає принаймні і їхню комунікативну (розповідність, питальність, спонукальність), і їхню іллокутивну типологію (асертивність, директивність, комісивність, фатичність тощо), не говорячи вже про їх тактико-стратегічний потенціал. Може, випущення цих аспектів комунікативного синтаксису викликано універсальністю перших двох, які покривають і комунікативні типи, і мовленнєві акти? Чи може для цього є ще якісь є причини?

9.4. У своїй праці авторка стверджує, що «процес стабілізації і остаточного закріплення якісно нової заперечної моделі зафіксовано у р.-н.-в.-нім. періоді (XIV-XVII ст.), що є результатом перебудови системи заперечення не лише у німецькій, а й у інших західногерманських мовах» (с. 3). Ця думка є надзвичайно цікавою. Однак оскільки в подальшому тексті роботи ми не знаходимо ані її підтвердження, ані спростування, хотілося б почути додаткові роз'яснення – зокрема, про (когнітивні?) причини такої перебудови. Тим більше, що серед перспектив свого дослідження Т.Т. Городілова вбачає висвітлення категорії заперечення у площині історичного дискурсу давньогерманських мов (с. 178). Тож хотілося б побажати їй звернути увагу на можливість розгляду заперечних речень в історичному розрізі також і в аспекті їх когнітивної глибини та специфіки їх гілкування – право- чи лівобічного.

Висловлені зауваження не торкаються основного змісту представленої дисертації та не знижують її загальну високу оцінку та валідність результатів.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Оцінюючи дисертацію Т.М. Городілової в цілому, зазначу, що вона є самостійною, завершеною та зрілою кваліфікаційною працею в галузі історичного граматики німецької мови. В ній отримано нові обґрунтовані дані, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, яка не закриває теми, а позначає шляхи подальшого руху дослідницької думки і має в цьому сенсі вельми привабливі перспективи.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. На підставі детального знайомства з цією працею та дотичними до неї публікаціями вважаю, що дисертація *«Граматичні засоби вираження категорії заперечення в історії німецької мови: структура та*

*функціонування», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія, є завершеною, самостійною працею, що містить науково обґрунтовані результати, актуальність, наукову новизну, теоретичне та практичне значення і відповідає вимогам пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за № 155/30023, а її авторка, **Городілова Тетяна Миколаївна** заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.*

Офіційний опонент
професор, доктор філологічних наук, професор
кафедри іноземної філології та перекладу
НУ «Запорізька політехніка» Анатолій ПРИХОДЬКО

Підпис д-ра філол. наук, проф. А.М. Приходька засвідчую.

Учений секретар
Національного університету «Запорізька політехніка» Віктор КУЗЬМІН

